

Dózsa György parasztháborúja

Bakócz Tamás érsek nem fogadta meg kortársainak a keresztes hadjárattal kapcsolatos intéseit

X. Leó pápa Bakócz Tamás esztergomi érseket bízta meg egy törökellenes keresztes háború előkészítésével, a magyar főpap pedig a parasztság toborzásába fogott. A korabeli főurak hiába figyelmeztették, hogy nagy veszéllyel jár felfegyverezni a parasztságot, a pápai megbízott tanácsukat figyelmen kívül hagyta. Egy szikra kellett a parasztlázadás elindulásához.

(folytatás 40. lapszámunkból)

A 16. század elejére a magyarországi parasztság rétegződése felgyorsult. Ennek oka, hogy a birtokosság nagyobb mértékben kapcsolódott be az áru-termelésbe. A földbirtokosoknak már nem a pénzjáradékra, hanem inkább terményjáradékra volt szükségük, amit ők maguk értékesítettek. A birtokstruktúra szerkezete szintén átalakulóban volt. Nőtt a szabad nemesi birtok fontossága, mivel a piacra vitt termények nagyságát a majorsági gazdálkodás kiépítésével lehetett növelni. Ez viszont a munkajáradék növelését igényelte.

A majorsági gazdálkodás előtérbe kerülése két társadalmi csoport helyzetét befolyásolta: a mezővárosi parasztokét és a falusi jobbgyokét. Mindezt a 15. század végi és a 16. század eleji törvénykezésben is érzékelhetjük. Az 1504-es törvények a szabad költözködést a szolgabíró hatáskörébe helyezték, s ezzel megnehezítették, bonyolultabbá tették a parasztság szabad költözködési jogát. Ugyanebben a törvényben megtiltották a parasztok jövedelemkiegészítő tevékenységét, vagyis a halászatot és a vadászatot. Ezek a törvények a majorsági gazdálkodás jelenlétét bizonyították Magyarországon jelentős területein.

A parasztháborúban két társadalmi csoportnak volt meghatározó szerepe: a jobbgyoknak és a mezővárosiaknak. A lázadás eszmérendszerét a deákok (írastudók), az alsórendű papok és a szerzetesek dolgozták ki, a katonai bázist pedig a hajdúk (fegyveres marhapásztorok) alkották.

Dózsa György a kiválasztott fővezér

A parasztháború közvetlen kirobbantó oka a törökök elleni keresztes hadjárat megindítása, illetve annak lemondása volt. Bakócz Tamás esztergomi érsek a pápaság megszerezésére számított, de II. Gyula pápa halála után a konklávé 1513-ban nem őt, hanem Medici Jánost választotta pápává, aki felvette a X. Leó nevet. Az új pápa megválasztása után törökellenes keresztes hadjáratot hirdetett. Megbízottja Bakócz Tamás lett. Bakócz, amikor megkapta a pápától a felkérést, nagy lendülettel látott hozzá a keresztes háború előkészítéséhez. A főurak azonban figyelmeztették a főpapot a parasztság hangulatára. Jelezték neki, hogy veszedelmes dolog felfegyverezni őket. Az esztergomi érsek nem vette figyelembe az arisztokrácia intését, hanem megkezdte a keresztes hadak toborzását. A had vezetését egy székely lófó vitézre, Dózsa Györgyre bízta, aki korábban kitűnt a délvidéki törökellenes harcokban. A személyes kiválasztáshoz még két tényező járult hozzá: Nándorfehérváron Dózsa György egy török főtisztel vívott sikeres párviadalt. A király ezért jutalomban részesítette, amelyet Dó-

Dózsa a várfokon (Derkovits Gyula fametszete, 1928)

zsa ünnepélyes körülmények között vett át az uralkodótól az érsek jelenlétében. Az érseknek régi bizalmas barátja volt Mészáros Lőrinc ceglédi pap, a parasztháború szellemi vezetője és fő ideológusa. Valószínűleg Mészáros javasolta Dózsa Györgyöt Bakócznak, aki a katonai ügyekben amúgy is járatan volt.

A keresztes hadba hívó pápai bullát Budán 1514. április 9-én, az ország más részein pedig ez után hirdették ki. Voltak azonban olyan vidékek – Kassa környéke és Erdély –, ahol a helyi hatóságok megakadályozták, illetve késleltették a kihirdetést. A kezdeti szervezés viszonylag zavartalanul zajlott.

Keresztes hadjárat helyett parasztháború

Az elnyomott jobbgyoknak sem kellett több. Miután tudomást szereztek arról, hogy jelentkezhetnek a keresztes hadjáratba, tömegesen indultak a Pest melletti táborba. A városi szegények, kézművesek, diákok, falusi papok, kismesek csatlakoztak a parasztokhoz. A földesurak igyekeztek a keresztes hadba induló jobbgyaikat visszatartani, hogy megőrizze a számukra szükséges munkaerőt.

A kortárs krónikás így fogalmazott: „a nemesek látván, hogy földjeik paragon maradnak, megszűnik az adó és a robot, erőszakal is vissza akarták tartani a táborba igyekvőket”. A megmozdult jobbgyokat azonban már nem lehetett a hadba vonulástól visszatartani. A Pest melletti Rákos

mezejére a paraszt katonák nagy buzgalommal jöttek. A krónikás szerint akkora volt a lelkesedésük, „hogya az első tízezer embert rögtön a török ellen vezetik, akkor hiányos katonai tudásuk ellenére is óriási lelkesedéssel és önfeláldozással talán el is vernek egy komolyabb török sereget”.

A paraszti had katonai értékét a kortársak Dózsa György hadművészeti képességeivel magyarázták. A székely vezér nem mindennapi katonai tehetség volt. A krónikások határozottan kiemelték hadvezéri képességeit. Jovius így fogalmaz: „a csatarend felállításában, utasításaival, övéinek buzdításával, vitézségre ösztökélésével a legjobb vezérnek bizonyult, viaskodásban a legjobb katonának”.

Ám hadba vonulás helyett várakozás következett. Így a kezdetben érkező parasztok lendülete fokozatosan megtört, egyre idegesebbek és türelmetlenebbek lettek. Közben a földesurak erőszakkal akarták visszatartani a parasztokat, vagy akik már a Rákosi táborban voltak, azok családtagjaival embertelenül bántak. Ezek után a keresztes táborban gyülekező jobbgyokban kialakult az a tudat, hogy először az urakkal kell leszámolni, s csak aztán kell a török ellen fordulni. A keresztesek így fogalmaztak: „nem szükséges kívül keresni az ellenséget, ha itthon van: először a belső háborút kell elvégezni, mielőtt a törökre indulunk.”

A fegyverhez jutott jobbgyok – akikhez egész falvak tömegesen csatlakoztak előjárók és papjaik vezetése alatt – elérkezettnek látták az időt arra, hogy leszámoljanak az őket sanyargatókkal. Ahelyett, hogy a törökök ellen indultak volna, megtámadták a földesurakat, házaikat felgyújtották, családjaikat kiirtották, s néhány főpapot még karóba is húztak. Amikor mindezeknek híre jött a rákosi táborba, a katonák ott is lázadni kezdtek. Olyan események játszódtak le az országban, amire addig nemigen volt példa.

A főnemesek – akik kezdetől fogva bizalmatlanul fogadták a keresztes háború tervét – megrémültek a fegyveres parasztok erejétől, azok borzalmas pusztításaitól, s rávették az érseket, tiltsa be a további toborzást. A spontán mozgalmat és Dózsa azonban már nem lehetett megállítani.

Fő ellenség lett a nemesség

A parasztháború kitörését megelőzően a tömegeket még láthatóan a vallásos buzgalom, a törökellenesség sarkalta. A vezetők megnyilvánulásaiban sem léteztek élesebb kitételek. Sőt arra is ügyeltek, hogy a nemességet ne provokálják. Erdekies ilyen szempontból Mészáros Lőrincnek és a mozgalom másik papi vezetőjének, Kecskés Tamásnak Kassa városhoz 1514. május első felében írt levele. Ebben a bulla szellemének megfelelően a pápára, a királyra és Bakóczra hivatkozva bűnbocsánatot hirdettek azoknak, akik beállnak a keresztes hadba, vagy azt anyagilag támogatják. Viszont kiközösítéssel fenyegettek mindenkit, aki akadályokat gördít a had felállításá elé.

Dózsa György rákosi beszédében „választott népek” nevezte a kereszteseket, akik le fogják tiporni a „bősz török sereget”, s akiknek „teste hiába hal el, mert ennyi üdv a jutalmuk”, mivel ősi hitük védelmére keltek fel. Maga a ceglédi kiáltvány – mint nem teljesen hiteles forrás – még királyhű és a nemesek elleni harcot is csak azért hir-

őrizni, s örömelebb élvezni a maguk munkájának gyümölcsét, mint a másét.”

Brutusnak a közlése szerint Mészáros Lőrinc és egy Márton nevű pap programja a következőket foglalta magába: „Magyarországból tűzzel-vassal ki kell irtani a nemességet, s mint az Erdélytől a Fekete-tengerig lakó népeknél szokás, egységes, egyenlő rendet kell alkotni. El kell törölni a főpapok testületét, csak egyet kell kinevezni, aki szent hatalommal az isteni dolgok élén álljon, a papi javadalmaikat pedig szét kell osztani azok között, akik a háború folyamán a legvitézebbnek mutatkoznak”. Leírása megegyezett Miksa császár követének, Cuspiusnak a jelentésével: „az volt a határozat, hogy a nemességet megsemmisítik, javaikat szántóföldekben fejenként elosztják, a magyarok tizennégy püspökszékéből egyetlen püspökséget alakítanak, s a többi főpapot lemondásra kényszerítik”.

Dózsa György hadvezéri képessége

A nyugati parasztháborúk többségével szemben a magyar parasztháborúban a küzdelem rendkívül heves volt. Katonailag szinte egyenértékű haderők összeapásáról írtak a kortársak. A paraszti had katonai értékét a kortársak Dózsa György hadművészeti képességeivel magyarázták. A székely vezér nem mindennapi katonai tehetség volt. A krónikások határozottan kiemelték hadvezéri képességeit. Ennek kapcsán Jovius így fogalmaz: „a csatarend felállításában, utasításaival, övéinek buzdításával, vitézségre ösztökélésével a legjobb vezérnek bizonyult, viaskodásban a legjobb katonának”. Dózsa rendelkezett mindazokkal a képességekkel, amelyek hadvezérré avathattak valakit a 16. század elején. Alaposan ismerhette az emberek lélektanát, kitűnően értett nyelvükön és szuggesztív egyéniségével lelkesedést, a csüggedőkben pedig reményt tudott ébresztetni. Országos méretekben gondolkodott, s kora magyar társadalmának legfontosabb kérdéseire keresett választ.

Dózsa hadvezéri tevékenységét egy katonai szempontból szokatlan húzással kezdte. Annak, hogy nem Budát, az ország kormányzati központját foglalta el, hanem dél-keletnek vonult, két oka lehetett: az egyik, hogy a főurak minden bizonnyal rákényszerítették volna a királyt Buda védelmére, a másik körülmény talán az lehetett, hogy miután a kormány segítséget kért Csehországtól és Ausztriától, azzal kellett számolnia, hogy nagy erővel kell harcba bocsátkoznia még mielőtt seregét megszervezhette, kiképezhetne volna. Elképzelhető hogy Dózsa eredetileg nem is a Temesközbe, hanem Erdélybe indult, mégpedig éppen azért, mert tudta, hogy Szapolyai János erdélyi vajda Bulgáriában harcol. Ha pedig sikerül őt Erdélyből kizárnia, s ott a régtől fogva elégetlenkedők tömegét, közöttük a magas katonai képzettségű széke-lyeket fellázítani, a mozgalomnak szinte bevehetetlen erősségét építhette volna ki ebből a tartományból.

DR. GARDA DEZSŐ

(folytatjuk)